

Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale – ALEPO. Presentazione e guida alla lettura a cura di Sabina Canobbio e Tullio Telmon. Prefazione di Corrado Grassi, con la collaborazione di G. Raimondi, P. Poggio, M. Cini e R. Regis. Torino: Regione Piemonte, Università degli Studi, Priuli & Verlucca, 2003. 372 p.

Atlante linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale – ALEPO. I-III Il mondo vegetale. Funghi e licheni. Torino, 2004. 140 p.

Atlante linguistico ed Etnografico. I-III Il mondo vegetale. Tavole scelte. Torino, 2004. 23 mapes.

És un fet que les recerques geolingüístiques sobre la Gal·loromània oriental, fins fa uns decennis, arribaven fins a la frontera política amb Itàlia. Només els atles nacionals incloïen alguns parlars francoprovençals. S'imposava, doncs, una empresa que n'abordés l'estudi tant més quant la seva vitalitat d'ús és més vitenca que els de França. Va néixer així el projecte d'un atlas lingüístic i etnogràfic del gal·loromànic cisalpí (1975) que preveia la realització de 74 enquestes a la Vall d'Aosta i 61 a les valls francoprovençals de Torino, que esdevindrien després dues empreses independents: d'un costat, l'*Atlas des Patois Valdôtains*, en curs de redacció, i, de l'altre, l'*Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale* del qual m'ocuparé. La presentació d'aquesta obra es va fer el 1981 al VI Congrés de l'*Atlas Linguarum Europae* i el 1985 ja se'n van presentar resultats a Palermo, amb les corresponents discussions metodològiques. Es va formar un Comitè científic constituït per destacades personalitats del camp de recerca geolingüística de l'espai francoprovençal i occità (Grassi, Tuaille, Schule, Gasca Queirazza, Rise G. Schule, Genre, Telmon, Campagna, Dalbera, Kristol, Favre) així com un comitè de redacció nodrit d'investigadors de l'entorn de la càtedra de *Dialectologia Italiana* ((Telmon, Calleri, Canobbio) i del nucli de l'*Atlante Linguistico Italiano* [ALI] (Genre, Massobrio, Campagna, Ronco). Es van fer 42 enquestes, interrompudes per circumstàncies acadèmiques, i es va procedir a la informatització de les dades. A l'entretant, van anar apareixent estudis diversos, parcials, sobre aspectes geolingüístics, sociolingüístics i etnolingüístics de l'àrea estudiada. Avui podem saludar amb goig l'aparició d'un volum cartogràfic de prova sobre bolets i líquens, amb 23 mapes (més un d'orientació), acompanyat d'un volum-guia i d'un altre de presentació general.

En el volum de presentació s'expliquen aspectes metodològics de l'obra, que comprèn una xarxa de 42 localitats, alguna de les quals va ser objecte de substitució sobre el programa previst a causa de les minves demogràfiques; alguna altra localitat figura ja en atles anteriors (*Atlas Linguistique de la France* = ALF, ALI, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* = AIS, *Atlas Linguistique et ethnographique du Jura et des Alpes du Nord* = ALJA), però la seva inclusió es justifica per la distància cronològica que els separa o per haver-se fet l'enquesta en un altre agregat de la mateixa població. Al volum de *Presentazione* figura informació de caràcter geogràfic, administratiu, demogràfic, cultural i històric sobre cada població estudiada (província, diòcesi, dia de mercat, festa patronal, etc.), amb gràfics il·lustratius; també s'hi inclouen dades relatives a l'enquesta (data de realització, enquesta complementària, hores d'enregistrament, col·lectors de materials i transcriptors, etc.).

El qüestionari es basa en el de Tuaille (1972-1973), traduït per Telmon, (cf. *I. Introduzione; II. Testo; III. Indice lemmatizzato*, [s.d.] i ara consultable en CD-ROM) i conté més de 6.000 enunciats. L'aplicació s'ha fet d'acord amb el mètode d'una conversa dirigida, que obre les respostes a un recull d'etnotextos. Entesos així

*Etnotesto è considerato qualunque materiale linguistico che nel corso delle inchieste non sia stato ottenuto tramite il metodo della traduzione da parola a parola, ma che rappresenti al contrario una produzione spontanea e autonoma del parlante, espressione della sua cultura e quindi della comunità a cui appartiene. Etnotesti possono quindi essere in tal senso testi liberi (testimonianze sul modo di essere, di vivere, di lavorare) o testi in qualche misura fissati dalla tradizione (proverbi, detti, filastrocche, storie), testi brevissimi o, al contrario, lunghi e complessi (p. 40 de la *Presentazione*)*

Atès l'interès del camp semàntic dels bolets (homogeneïtat, inventari tancat) i que havia estat pràcticament menystingut en atles anteriors (AIS, 1 pregunta; ALJA, 7), els autors fan una ampliació del qüestionari, que sobrepassa les 70 unitats, una selecció de les quals s'ofereix com a mostra de les característiques del tractament i presentació de les dades. Pel que fa a l'aplicació del qüestionari, coincideixo plenament amb les observacions dels autors en la valoració del paper de les il·lustracions: aquestes són una ajuda per a la identificació dels referents, amb el benentès que han d'anar acompanyades d'informació complementària per part de l'investigador sobre l'hàbitat de l'espècie, el color, l'olor, etc. Ja ho deia el valencià Orellana, fa dos segles, a propòsit d'ocells i peixos: "Molt falaz y seña equívoca la demostració de la pintura" (1802).

Pel que fa als informadors, l'ALEPO ha deixat a l'arbitri dels investigadors la seva selecció quant a nombre, edat i sexe. En total, 271, dels quals 161 són homes i 110 dones. La pluralitat és manifesta: oscil·la entre 1 i 13 subjectes per localitat. No entraré aquí en la discussió sobre si l'enquesta s'ha de basar en un o diversos informadors, tema que a casa nostra va provocar la coneguda polèmica Alcover-Griera; sempre m'he declarat partidari de la diversitat d'informadors a favor de la qual pesa el cansament d'aquests i l'heterogeneïtat temàtica; en el cas de l'ALEPO, és més que justificada atesa la gran extensió del qüestionari, amb un capítol molt especialitzat com és el dels bolets i líquens, que, de fet, constitueix un petit atlas sectorial dins un gran atlas. A més, els autors no han dubtat a tornar a les poblacions l'enquesta de les quals es mostrava lacunària o bé esquitxada de respostes dubtoses o que no mereixien prou confiança; una mesura que comparteixo i que hem practicat al nostre *Atlas Lingüístic del Domini Català*. Els noms dels informants apareixen sols amb les inicials en aplicació de la llei de privacitat (675/1996): una aplicació abusiva que silencia l'honor d'una col·laboració sovint llarga i laboriosa dels qui en certa manera formen part de l'autoria de l'atlas.

Una obra tan complexa, dirigida per Tullio Telmon i Sabina Canobbio, coneguts especialistes de les parles piemonteses, ha comptat amb 56 col·laboradors que han contribuït sigui en l'enregistrament i/o transcripció de les enquestes, sigui en successives elaboracions.

La durada del gruix de les enquestes ha estat de 12 anys (1980-1992), superant les sabudes dificultats de diversa naturalesa.

L'*Atlante* té també caràcter etnogràfic de manera que les fotografies d'objectes de cultura material il·lustraran les respostes. Resta palesa la dificultat de trobar certs referents, caiguts en desuetud, suplerta a voltes amb l'eventual recurs als museus locals com també a fonts històriques.

Les enquestes han estat totalment gravades en casset (1300 hores d'enregistrament), degudament controlades i després objecte de digitalització. El sistema de transcripció fonètica heretat de *Rousselot-Nouvel Atlas Linguistique de la France-Revue de Linguistique Romane* ha estat adaptat al de l'AFI. Una rica base de dades ha fet possible l'explotació automàtica de les dades i una presentació cartogràfica molt completa i ben estructurada.

La informació és presentada en dues parts separades, les *Tavole* i *I materiali*. La primera ofereix els mapes en A3. Cada mapa s'encapçala amb l'enunciat en italià —amb eventuais sinònims o descripcions explicatives—, la seva traducció al francès i, si es tracta d'una espècie botànica o ornitològica, la denominació científica. Segueix la referència al número i títol de la pregunta del Qüestionari i, si escau, els codis dels materials adjunts —derivats de l'ampliació del qüestionari—, la bibliografia de referència, la transcripció fonètica de la resposta primària situada a la dreta d'una xifra sobre rectangle gris que va unit per una línia discontinua a un punt negre que és el punt geogràfic real de la localitat. La informació relativa a la pregunta (pregunta no formulada, pregunta sense resposta, etc.) s'expressa en forma de símbols així com la relativa a les respostes (resposta dubtosa de l'informant o de l'investigador, no adequada, variant flexional, complement fotogràfic, informació metalingüística, notes pragmàtiques, etc.). El "l·listat sintètic", situat lateralment, conté, al costat del número i nom de la localitat, totes les respostes, tot repetint les que han estat cartografiades. Uns requadres inferiors recullen la part il·lustrativa.

Pel que fa als *Materiali*, recollits en el llibre *I-III Il mondo vegetale. Funghi e licheni*, s'afegeix informació a la part cartogràfica, com és ara observacions específiques relatives al contingut de cada mot, categoria de les variants (fonètiques, morfològiques, etc.) expressada en cos tipogràfic diferent, etnotextos en transcripció fonètica i en grafia convencional, etc.

Un CD-ROM, acompanyat d'unes indicacions per la seva consulta, conté la introducció, text i índex lematitzat del Qüestionari.

Tant els gal·loromanistes com els itadoromanistes trobaran en la mostra publicada i sobretot en els volums que apareixeran una preciosa mina d'informació, un retrat fidel dels parlars francoprovençals d'Itàlia; àdhuc els catalanistes poden des d'ara descobrir curiosos paral·lelismes amb els parlars del Piemonte: el nostre *bolet* coneix el congènere *bulé*, l'*esclata-sang* balear i valencià en-

Illaça la metàfora amb el *sangüin* o *bulé de sang*; el *pet de llop* es dóna la mà amb el *pet del lu* o *pet du lu*. Però tots els geolingüistes es meravellaran davant la presentació acurada, rigorosa, moderna dels materials. Un remarcable progrés en les empreses de cartografia, un model a seguir per els futurs atles lingüístics

Joan VENY
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans